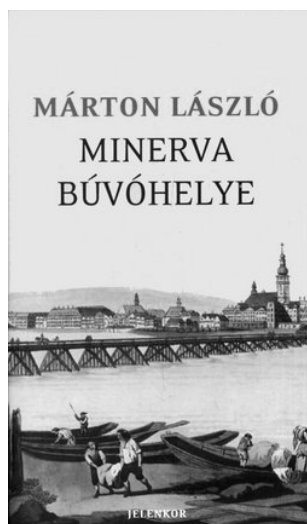

Arachné hálója

MÁRTON LÁSZLÓ: MINERVA BÚVÓHELYE

**Jelenkor Kiadó
Pécs, 2006
272 oldal, 2100 Ft**

Márton László tavaly megjelent regénye, a *Minerva búvóhelye* az írótól megszokott tudatosságról és megkomponáltságról tanúskodik. Márton semmit sem bíz a véletlenre, történelmi témát feldolgozó munkáit (mint amilyen a nagy sikerű *Testvériség*-trilógia volt) rendkívüli felkészültségről árulkodó előtanulmányokkal alapozza meg, szövegeiben minden a helyén van, sehol egy oda nem illő kifejezés, jelző, esetleg tárgyi tévedés: regényeinek világában – fiktív voltuk ellenére is – minden sor, minden esemény autentikus. Nem kivétel ez alól a legújabb regény sem, melyben a történelmi hitelesség mellett ismerős lehet még a prózáírás teoretikus kérdései iránti fokozott érdeklődés. Ha lírára vonatkozó kategóriák használata megengedhető, akkor Márton László a jelenkori próza egyik legjelentősebb poeta doctusa, kinek – Babitsot parafrázálva – úgy születik ujja alatt a regény, ahogyan az úré alatt a fényes, páncélos, ízelt bogár. Ennek a tudatos szövegépítésnek az eredménye az, hogy bárhol akadunk is bele az író szövegeibe, bármely szálat húzzuk is ki, mint az értelmezés fonalát, azok egymásba fonódásai miatt újabb és újabb szálak kerülnek elő, szinte kimeríthetetlen mennyi-

ségben és variációban, mindez ráadásul egy igen szigorú, zárt struktúrában belül. A bogármetaforánál maradva: aligha szedhetjük külön-külön ízekre, hiszen ezeket az összetapadó kis részeket egy kemény, vaskos páncél védi, mely nem más, mint a zárt kompozíció. Nehéz dolga van a szöveg elemzőjének, hiszen nem igazán képes egy-egy probléma kiragadására. Ha csak ezt teszi, nem figyelve az összefüggésekre, akkor könnyen szem elől tévesztheti a szöveg egyik legfontosabb sajátosságát, a hihetetlenül erős koherenciát. Ha azonban minden kérdést igyekszik feltárni, óhatatlanul is felületes és szétszórt marad.

A *Minerva búvóhelye* is rendkívül sok, szétszálazhatatlanul egybefonódó átgondolnivalót tartogat. A tizenkilencedik század regényeinek nyelvi, stilisztikai eljárásait alkalmazó szöveg egy Johann B. nevű személy életének utolsó előtti évét teszi témájává. Az 1844-ben játszódó cselekmény szálai szerteágazóak (mind időben, mind térben), valamiféle közép-pontot csupán az említett hős teremt. Az ő alakja körül rajzolódik ki a tizenkilencedik század világa, a Monarchia történelmi, kulturális közege, hangulata és jellegzetes alakjai. A szövegben megjelenő szereplők mindegyike – hol közvetlenül, hol áttételesebb módon – vele hozható kapcsolatba, legyen szó litográfusról, rendőrminiszterről vagy egyszerű csa-

tesz el láb alól (kiváltképp a gyerek tanulóéveiben), s bár a tényekről, adatokról nincsenek illúzióink, ennyi bor és májhalál háromszáznegyvenöt oldalra túl sok. A Budapest kontra vidék, főváros kontra környék szembeállítódás sem olyan sima és büntetendő Budapest-főlényrel dől el már rég, mint ahogy rendre itt. A vidéki egyetemek, főiskolák egyikének-másikának (az épületnek, a felszereltségnek) nyomába sem érhetnek némely pesti, budai tanintézmények. A totálcsőd evickelő gnómjaira néha mindössze frázisokkal fókuszál Háy – s ebben nem az a baj, hogy a pszichiáterek vagy a középkorú tanárnők esetleg kikérnek maguknak némely passzusokat.

A kallódás, lealacsonyodás, elbutulás, elcsúfulás, árokba vettetés mellbevágó könyvében azonban a történetmondás aspektusa a legellentmondásosabb. Az utolsó előtti, 344. oldal váratlanul beúszó lábjegyzete szerint mintha az író a gyerek falujabeliként (esetleg egyik hajdani főiskolai társaként) perszonalifikálná önmagát, s ezzel a saját illetékességi körébe, a saját memóriájához és fantáziájához rendelné az előadottakat. Ugyanakkor a mű nem teremt közeget olyan beszélőnek, aki nyilvánvalóan megvédte magát korunk a testet és a lelket törvénytörően kikezdő járványaitól, s a teremtőnek is felette áll, mivel átlát rajta és pocskondiázva leminősíti. Ez az egy igaz ember: a narrátor bontja meg az egyszerű ontológiai és szociológiai nagy egész monokróm szövetét. S bizonyára az ő lelkén szárad, hogy a névtelen címszereplőnek mégis nevet ad az utolsó pillanatban (Laci) – ami nem is olyan könnyen egyeztethető össze a 240. oldal (az egyik suta fogalmazású szöveg-hely) különben találó apanév-öröklési motívumával, azaz a névöröklés elmetszésével (Gabi).

Az író, szokásához híven, saját festményt kért a borítóra: *Álló felnőtt, ülő gyerek*. A Húsvét-szigeti szobrok mosolyúzó arca, profillá és redukált testvonalá rajzolva: ilyen a hórihorgas, szigorú felnőtt („apa”) és a magába csukló gyerek is. Mindketten lefelé néznek. Felnőtt a gyerekre, a gyerek az alanti narancsköd semmibe. A hátsó borítón csak a gyerek zsugorodik a bal alsó sarokban. Ide tehát már nem asszociáltatható úgy a József Attila-i *álló isten*, mint (disszonanciától nem mentes, mégis jogos próbálkozásként) a fedlaphoz. A gyerek/szülő figura kétfejű-kéténű (fel- és lefelé egyszerre pillantó) ikonként a belső címlapon is megjelenik. A fejezetek közül az 1., a 13., a 21. és a 30. előtt jelenik meg a képecske egy-egy változata (csupa jelképes: balszerencse-, szerencse- stb. szám). Ezek – és csakis ezek – a fejezetek (a folyamatosan szedett többivel ellentétben) lap tetejére tördelve indulnak. Azt az érzetet keltik, hogy a könyv belső szakaszhatárainál járunk. Ám ennek – legalábbis olvasatunkban – az időbontásos szalagregény lapjain nem jelentkezik megerősítése. S mire véljük, hogy a kis vonalemler (a gyerek [?]) a képecskéken egyre magasabbra emeli a fejét – a mű záró mondata után pedig már egy hátrahajló, eget kereső alakot látunk? Nyilvánvaló, hogy e „bélyegsor” el akar valamit mondani. Mit? Hiszen Háy János regényének az a keserű kicsengése (a befejezésből is ez sajdítható), hogy *A gyerekek*be zárt történet: a történet. Egyetlen, végtelen történet.

Nincs alternatívája.

Tarján Tamás

azt az érzést, hogy minden, ez alatt az egész világot értve, tulajdonképpen nincs is másért, hogy az atya csak azért hozta létre az egész kóceráját, hogy a gyereket tönkretegyje, hogy még élve elpusztítsa, hogy olyan fájdalmakat telepítsen belé, amelyek szinte kibírhatatlannak, de arról nem gondoskodik, hogy a kibírhatatlanságot meg tudja szüntetni, mert a fájdalom mellé odaadta az életakaratot, ami teljesen megmagyarázhatatlan, hogy miként, de megakadályozta, hogy a gyerek felmásszon a padlásra, mint a, itt mondott egy nevet, aki különben a nagybátyja volt, szóval genetikus kapcsolat volt közöttük, aki felkötötte magát, és otthagya a két gyermeket. [...] A gyerek először, az esetet követő években sajnálta őket, aztán kamaszkorában irigvelte kicsit, amikor undort és megvetést érzett az apja iránt, az apja szaga iránt és ruházata iránt. Arra gondolt, hogy tulajdonképpen az ő nagybátyja megszabadította a gyerekeit ettől a gyűlölettől...” Az idézet az élőbeszéd-alapú (rétegnyelvi, töltelékszavas, alkalmi szórendű, kalandozó stb.), repetitív szövegképzést, a *gyerek* szó mozgatását, a narrátor visszafogott indulatának fokát is megéreztetni. Ezen részlet – az elmélkedéssel határos cselekményes részletek egyike – torkollik a legfőképp (szabadságérzetük miatt) a szerelmeseiket gyűlölő teremtő „maradék karbantartói tevékenységébe” (mely „arra irányult, hogy lehetőleg össze-vissza zavarja ezt az érzést, és szeri-száma nincs a tragédiáknak, amiket ezzel okoz”).

A gyereket a saját apján kívül (aki messze nem a legnegatívabb férfigura égen-földön) más „apák” is irritálják, sújtják. „Apád helyett apád leszek” – mondja a lakhelyet is biztosító após már a kitűnő nyitó jelenetben (melynek kiskonyhai képe, fogyatkozó számú szereplőkkel, végül csak a magányosan, gyakran lerészegedő javakorabeli gyerekekkel, a regény egyik időmérőjeként vissza-visszatér, a mérésre semmi okot nem szolgáltatató időben). A tanárnő-dugogató iskolaigazgató is apáskodva passzolja át tisztségét, vele a természetes – az odahaza elhanyagolt tanárnők óhajának és javának is nagyjából megfelelő – dugogatósi jogot a gyerekeknek. S bár a gyerek – már mint igazgató – nem egészen így dugogat, egy ilyen dugogatósi versenyszituációnak köszönhetően (csajok, ki tudja megszerezni a drit?!) nőszül. A szabadságérzettől nemes, kölcsönös szerelem – holott a mellékösvények felkeresésére bármily formális ürüggyel is mindig kész könyvben születik és elhal épp elég párkapcsolat, sokszor úgy, hogy a pár egyik tagja is elhal a szerelem, a kapcsolat elől – nem nagyon látogatja történetünket. Az összezavarás öröme nem nagyon adatik meg az atyáknak.

A gyerek gyereke kevésbé forr bele a műbe, mint a gyerek apja, apja helyetti apja, „apja”, unokatestvéreinek apja, egyéb apák és az atya, illetve az anyja, a másik mama (az anyósa), a gyerekének anyja (a felesége) és további, apák mellé láncolt anyák, anyák mellé kötözött apák. A biblikusan *verselő* előadásmód és a teológizáló számvetés bizonyos kezdeményeivel felszerelt *A gyerek* minden gyereket, anyát, apát voltaképp (a) gyerekként vesz számba. Mint a *gyerekeket* számlálja meg népét: a pusztulásra éretteket. Specifikusan a legutóbbi évtizedek magyarjait, akik mind menthetetlenül veszendőnek találtnak az egy atyának miatta és önmaguk miatt. Hiszen magamagukat is veszejtik, az alkohol, a szeretetlenség, az értetlenség, az önzés, a gyávaság, az elernyedés harci eszközeivel – hogy az ön- és másusztítási arzenál egyéb, bőséges számú fegyvereit ne is soroljuk, az *ezernyi fajta népbetegséggel* – s ami nyomában jár – ne is hozakodjunk elő.

Háy tragipesszimizmusa nem kifogásolható. De egy egész regényre nem futja, a nagy anyagismeret és a méltó írói attitűd ellenére sem. Sokakat az elbeszélői önkény *kívülről*

Remény? Tennivaló? (Stb.?) A kérdések ama egyetlen kérdés felé terelnek: *Mi a faszt keresek itt?*

A *gyerek* a gyerekeknek nevezett (kis)gyerek, (kamasz)gyerek, főiskolás, fiatalember, ifjan a falusi iskolaigazgatói forgószékbe ültetett káder, a sokára, nehezen – és rosszul – nősülő férj, az elvált férfi, a munkától menekülő, a végső maradékember regénye. A gyerekek (a fő történetben) felnőtt, aki más felnőttekhez képest torzan nő fel, torzóvá nő fel (akik között, akikhez képest felnő, s így nő fel, maguk ugyancsak felnőtt-torzók). A szöveg számára evidens, hogy más személyeket is (a) gyerekként jelenítsen, nevezzen meg, vagy a határozott névelős *gyerek* rokon kifejezéseivel illeszen (s ennek megfelelően pozícionáljon). A gyerek gyereksége rávetül másokra. (*Agyereksége*; *antigyereksége*.) Mások volt és megrekedt gyereksége visszaháramlik a gyerekre. Időnként nem is egyértelmű az olvasásban (s ez jó), ki a gyerek épp, melyik gyerekről van szó (nőnemű gyerekekről, akiknek a gyerek csapja a szelet; előző nemzedékek gyerekeiről; a gyerek gyerekeről, aki egy ideig még nem „a gyerek”, csupán gyerek, és így tovább).

A kortárs magyar próza az ezerkilencszázhatvanas évek közepe (az akkori ún. fiatal irodalom epikája) óta kihasználta, kizsigerelte, csapra és dobra verte a *gyerekezés* változatait, módozatait. De nem ezt! A közelítések lényegének az mutatkozott, hogy a gyerek (a fiú, a lány, az unoka, az árva) önjogon még fiatal felnőtt korában sem diszponál önálló személyiség, saját társadalmi koordinátpont, szabad jövőalakítás felett. Csak valamiféle (a rokoni terminológiában nyelvív tette) közvetettség szavatolta csökevényes, relatív önazonosságát. A szövegek sűrűjében tallózva: Simonffy András: *A medveölő fia* (kötetben: 1973) – az apja és maga közt kommunikációs zsilipet érző fiú sosem vadászott, sose látott eleven medvét, s csak apjának váratlan, örökhatóság nélküli halála után igyekszik az előtte lebegő minta ismétlésére és/vagy hiányának elszívására. Bereményi Géza: *Apám apja mindörökre eltávozik közülünk* – fejezet a *Legendárium* (1978) című regényben – az egyik (netán: a) főszereplő főleg az ág állandó fel-le követésével, a viszonyított rokonnevekkel jelölheti énjét (és felmenőit). Nadas Péter prózájában: *Egy családregény vége* (1977), Esterházy Péter anya- és apa-problematikájú opuszaiban: *A szív segédigéi* (1985), *Búcsúszimfónia* (1994), *Harmonia caelestis* (2000), *Javított kiadás* (2002), Vámos Miklós *Anyá csak egy van* (1995) és *Apák könyve* (2000) című műveiben szintén mutatkoznak (a kis- és nagyepika, valamint a dráma keretei közt, nemzedéki generálással, témavariációkkal, névpoétikákkal) a jelenség különféle összetettségű és formáltságú példái. Magánál Háy Jánosnál a *Közötte apának és anyának, fölötte a nagy mindenségnek* (2000) az egyik lehetséges argumentum. (A szerző más korábbi művei is befeketellenek, felbukkan a *gyerekekben* a Marion név [*Marlon és Marion*, 1993], jelződik a Háynál többszörös – és mostanáig többszörösen tisztázatlan, vagy legalábbis részben nyitva hagyott – Isten-dilemma.) A *gyerek*-szerep, -létállapot csak a szülői egók és funkciók érdemi megléte, működése közepette lehet jelentéstelített. A magyar próza közelmúltbeli alakulástörténete, az *apakönyveknek* is nevezett becses alkotások nem csekély száma folytán az apa, atya fellépése vagy letűnése perdöntőbb, mint az anyáé. Háy újítása, hogy a (*még nem/de már felnőtt*) teremtményt, a gyereket (hangsúlyosan nem *gyermeket*) az apa (nemző) és az atya (teremtő) determinálta légüres, mérgezett térben hányja-veti. Ahogy a 26. fejezet élén olvassuk: „Hogy mi történt ott, nem lehetett tudni, talán a gyerek éppen a tegnapi anyag feldolgozása közben abba a stádiumba ért, amikor az általános gyűlöletet,

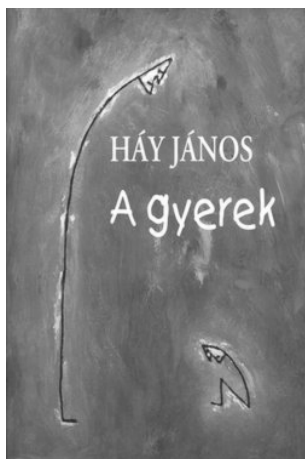
tos, erős írói kézzel görgeti a negyven–ötven évet átfogó, többgenerációs történet egyáltalán nem sziszifuszi, nem felfelé akarózó – magasat nem ismerő, mélybe nem zuhanó – repedezett kőgolyóbisát. Fogással bír a história valamennyi ízén. Írói útja – a hasonló kerseres szójátékok nem idegenek tőle – kénkövel kikövezett. Ihlet, élmény, szaktudás, előzmény együtt dolgozik, hogy ez a (jelképes) út ne vezessen sehová, hiszen nem is ered sehonnan – mindössze van. Világ-rész. Ökonómikus és koherens mind a 45, csak sorszámokkal jelölt – előre-vissza is parittyázó – fejezet kimunkálása. Áthatja a világgrossza.

A regényen *belül* egyetlen mozzanat indokoltsága, szükségszerűsége, következménye, újraelvnedése sem szenved csorbát. Az epikai nagyszerűsége feltűnőbb és rejtettebb pontokon (egyaránt az élvezetes, aktív, *belelátó-beleolvasó* elsajátítói magatartást serkentve) hadrendbe állítja a logika, az érzéklet, a korrónika követőit. Ha például a jobbdán falusias (Budapest közeli, agglomerációs, nivótlan mindennapú) élet, a tátongó gondolati szurdokok folytán idegen testnek vélnénk a szöveg bölceleti kommentárjait és summázatait, csupán azt kell szem előtt tartanunk: a címszereplő főhős már gimnazista korában (egyetlen kapavágás nélküli, óvott otthoni vakációin is) a tudományt bújta. Filosz volt és talán sznob: „...egész nyarakat átolvasott, hatalmas, vastag, főként történelmi és filozófiai tárgyú könyveket, amiket tartani is erőt igényelt, nemhogy befogadni tartalmukat”. Felkapta Hegel és Fehér Ferenc, Owen és Saint-Simon (a könyvben kötőjel nélküli a név), Lukács és Tolsztoj életművének kavicsait, valamint – tényleges ismeret nélküli kiűntetettséggel – a magyar anarchizmust és Schmitt Jenő Henrik nevét. Ebből az elit szellemi körből majdnem annyi tulajdonnév szövédik a könyvbe (Marxostul), mint amennyivel összesen találkozunk az identifikációra, az antiintellektuális közösségekben való legitimációra alkalmas neveket lehetőleg körülírásokkal kerülő, a köznevek előléptetésével elfedő, elbizonytalanító textusban. Fojtogatón neveléses, hogy a kannás borral, undorodó és ritka házastársi kúrassal, koldussá alacsonyító munkanélküliséggel, oldhatatlan magánnyal, árokszéli döglöttkutya-lerogyással *kiteljesedő* sors fölött ilyen nomenek repkedtek valaha. Az eszmék nem készítettek fel semmire, nem védtek meg semmitől. Az idea: hitvány salak a kőéletben.

Budapesten, filozófia szakra felvételizik a gyerek. Tegnapelőtt, tegnap, valamikor. Előfordulnak (leginkább aszinkron) időkonkretizálások (egy buzgómócsing tanárnő előre tudja, hogy két év múlva az oroszok egy magyar úrhajós fellövésével fognak politizálni stb.), de a *mindig így volt e világi élet* folyamában a naptári nap, naptári év, naptári rendszerváltás nem elsődlegesen meghatározó Háynál. A gyereket nem veszik fel, így hát egy vidéki város főiskolájára kerül. „Meg lehetne nevezni a várost, hogy például Szegedre, ami egyébként épp megfelelne a valóságnak, de valójában, ha valaki Budapest felől érkezik, nem érez semmiféle hierarchiát a vidéki városok között. Ugyanolyan istenhátamögötti helynek látszik mindegyik. Amikor leszáll a vonatról és beletoccsan az első pocsolóba, és tiszta latyakos szar lesz a nadrágja, csak annyit tud kinyögni magában, hogy mi a faszt keresek itt.” A valóság egy füst alatt kétséges és közömbös. A gyerek élettereinek meteorológiája reménytelenül kedvezőtlen. Az otthoni kiskonyha vészterhes mikroéghajlatától a kocsmái szeszgőzig, az örökös iskolai égháborúktól a családi „fészkek” viharaiig. Az élet-ellehetetlenítő klímát az író nem csipkézi (mondjuk olyan gunyorosan tragizáló, gyilkos részletességgel, mint Bodor Ádám a *Sinistra körzet* szeleit, hőjét-hidegét, zúdulatait, tarolásait). Szocioprecíz dísztelenség vonul végig a könyvön. Éghajlat? Munka? Család?

Népszámlálás

HÁY JÁNOS: A GYEREK

Új Palatinus Könyvesház
Budapest, 2007
346 oldal, 2900 Ft

A nagy becsvágygal, érezhetően összegző igénnyel írt regény lapjain az előadásmód hangfekvése, technikája, grammatikája a domináns. Az antimese-beszéd kanyargós, hűvösen kigyúló történetmondásának intonációja. S természetesen az a sötét, csillagtalan világkép, létértelmezés (Háy szavával: *nemlét*-értelmezés), amely a monoton tönust, az ember-, kor-, valóság- és teremtéskép extenzív változatossággal homogenizáló determináltságát, az ostorozó olvassmányosságot kikövetelte. Ugyanez fordítva is igaz. Az *élés*, a – deklarálódik – „szükségszerűen rossz folyamat” rendre kővel dob meg minden embercélpontot, aki benne él az élésben. Irritál, sebez, csontot-lelket tör, megkövez, nem-volt múlttal és nem-lesz jövővel együtt mindenkit mindenestül maga alá temet. Az e világi népek és a nem e világi népségek közáporának kitett egyén (maga is egy a népből, egy a népség áldozatai sorából) az eleve elrendelt balsors szüntelen hatására feladja, elfeledi, ami puha, magszerű, talán sarjadó, termékeny lehetett volna benne. Szemcsésedik, rugalmasságát veszti, megkövesül. Belekövesül a kővilágba. Már alkalmas arra, hogy célba vegye a következő nemzedék egvedeit. Az újabb gyereket – vér szerintit, fogadottat, annak csúfoltat, zabít, vadidegent, koravénül elhasználtat, korcsot –, s kváziember-kismeteoritként a lehető legrosszabb helyre csapódjon be, magából és másokból egy szűk kőkrátert mélyítve-robbantva. Ilyen kőhalma-zok, kőmedencék egymásmellette a kisbetűs föld, ilyen kőbolygók kövesednek a kőuniverzumban (s ha van felelős kőisten, az csak az összetömörödött, megszikkadtt sárgolyó *karbantartásával* foglalkozik már, passzióból). *Minden, mi él, egyenlő szörnyen él* – parafrazeálhatnánk *Az ember tragédiáját*. Azt drámai-filozófiai költeményt, amely – aligha véletlenül – cím szerint is említettik. (Pontatlan címmel. Elveszti a névelőt, *A gyermek* cím elhagyhatatlan *determinánsát*. A könyvben nem mindig tudni, mi a stílfogás, mi a sajtóhiba.)

A kritika – mely műfaj általában szívesen kölcsönöz a kritizált mű jegyeiből, hogy e megkísérelt, földidéző stílárís idomulással alkotás és bírálat egyanyagúságát részben érzékeltesse, a befogadói élményt pedig elemi szinten reprodukálja – örömet rendeződne *A gyermek* hosszú bekezdései, hagyományosan tipografizált párbeszédet mellőző építkezése, olykor hiányos-talányos mondatai, szokatlan írásképi szavai és egyre érdekesebb figurarajza mentén. Ez a törekvés azonban kudarcra lenne ítélve. Fölösleges. Háy János biz-

Többször idézi Ady *Beteg századokért lakolva* című versét: „Minden percünk kis, magyar fátum.” Súlyos szavakkal minősíti az egész mohács utáni magyar történelmet, melyben a megalázó kiegyezések sorozatát látja. Látlete nagy erejű, mert cáfolhatatlan tények sokaságát sorolja egy-egy összefoglaló mondata elé. Bírálata elsősorban a közép-európai értelmiségnek szól, mely 1956-ban, 1968-ban és 1981-ben igazi európai értelmiségként cselekedett, de most elárulta az értelmet, tétlenül nézi a kultúra és az élet pusztulását, a globalizáció rémuralmát.

A látletet, a bajok megmutatása végveszélyre figyelmeztet, létérdekű történelmi cselekvésre szólít.

Görömbei András

